

А Л Б У М

гробља и гробова

**70 снимака српских гробља са
Солунског фронта**

Едиција
СРБИЈА 1914 – 1918

Уредник
Зоран Колунџија

Предговор
Горан Вукчевић

Преснимљено издање из
АЛБУМ ГРОБЉА И ГРОБОВА – 70 снимака српских гробља са Солунског фронта.
Приредио Јов. М. Сретеновић, потпуковник у пензији.
Привремено издање дела „Свете жртве“
Година издања 1921.

А Л Б У М

гробља и гробова

70 снимака српских гробља са Солунског фронта

Приредио
Јован М. Сретеновић
потпуковник у пензији

фототипско издање

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

Кајмакчаланска гробља

На тој хладној планини чији врх од давнина спаја турске речи кајмак и чалан (лопов), јер се као кајмак на прстима лопова, на њеним обронцима дуго задржавају тешки снегови. Када тек у касно пролеће крену да се отапају, изнова открију трагове битке која се одиграла лета 1916.

Битка која се водила те године јединствена је у историји јер није забележена ни једна слична на тој висини. Сам врх Кајмакчалана на којем је стајао „несавладиви“ Борисов град, како су Бугари назвали моћну тврђаву, после освајања од стране српске војске, скраћен је четири метара. Капела посвећена светом пророку Илији, саграђена у спомен на оне који су јуришали срцем на топове, од којих многи никада нису прошли кроз капију слободе. Журећи у загрљај својим најмилијим, чији су ликови годинама само тињали у сећањима, засејали су широка пространства својим телима. Само у сну, када Бог допусти, њихови најмилији могли су да их дочекују и грле мењајући тугу јаве за утеху сна. Широм ових крајева изникло је 200 гробаља са бројним безименим хумкама. Многим потомцима остало је само да нагађају места погребња. У немогућности да у овом материјалном свету спусте цвет и упале воштаницу, обраћали су се просторима вечности коју су осећали у храмовима и молита-

ма. Чували су понеку фотографију за наследнике да је деценијама носе као понос и сећање на дуг.

Када год се успињем ка врху Камакчалана, покушавам да оживим призо-ре страдања. Погледам на фотографије и прочитам понеки запис преживелог учесника или савезничких дописника. Покушавам да дочарам слике прошлих страдања на овом месту, где већ више од века природа и даље живи свој мир и своја таласања.

Страдање на земљи не може да траје заувек. Оно је вечно само у паклу. Оно само на земљи има смисао, који се протеже и у потоњем времену. Крај овом страдању могао је стићи само кроз победу у боју и повратку у отаџбину, или славном погибијом. Посматрајући преостале лобање, у костурници, у близини капеле, уочавам да је насилна смрт оставила свој потпис на њиховим пробушеним лобањама, деформисаним вилицама, смрсканим костима ...

Од 200 гробаља данас су познате локације свега осамдесетак. Остала остају да буду пронађена и опојана.

Пале ратнике нећу назвати херојима, јер се то подразумева, назваћу их мученицима за слободу нашег народа, на вјечнују памјат.

Горан Вукчевић

ПРИВРЕМЕНО ИЗДАЊЕ ДЕЛА
»СВЕТЕ ЖРТВЕ«

АЛБУМ ГРОБЉА И ГРОБОВА.

70 СНИМАКА СРПСКИХ ГРОБЉА СА
СОЛУНСКОГ ФРОНТА

ПРИРЕДИО
ЈОВ. М. СРЕТЕНОВИЋ
ПОТПУКОВНИК У ПЕНЗИЈИ

ПАЛИМ БОРЦИМА
== ЗА ==
СЛОБОДУ, ЧАСТ
== И ==
УЈЕДИНЕЊЕ
СРБА, ХРВАТА
== И ==
СЛОВЕНАЦА
1912-1920
ГОД

У МЕСТО ПРЕДГОВОРА.

Да би се оставила што већа и јаснија успомена на херојске борбе нашег народа, на пале жртве у овом епохалном добу, чије ће успомене подгревати и челичити нашу моралну снагу садашњости и будућности, — предузео сам још 1912. год. да прикупим податке и да израдим дело:

»СВЕТЕ ЖРТВЕ«

ДЕЛО ЋЕ БИТИ ПОДЕЉЕНО У 6 ДЕЛОВА.

1. и 2. део сачињаваће више великих књига као:

1. **Ускоци и усташи.** Пале жртве из четничке акције до 1912. год.
2. **Осветници Косова и Марице.** Пале жртве у Српско-Турском рату 1912. и 1913. год.
3. **Осветници Сливнице.** Пале жртве из Српско-Бугарског Рата 1913. год.
4. **Браниоци Отаџбине.** Пале жртве од почетка Светског рата до доласка на Крф.
5. **Ослободиоци Отаџбине.** Пале жртве за време од Солунских операција до свршетка Светског Рата.
6. **Узвишени Пријатељи.** Пале жртве странаца који су се борили у редовима српске војске.
7. **Јунаци.** Пале жртве најхрабријих војника, које ће Историја уврстити у ред јунака.

3. део дела: „**Гробља и Гробови.**“ У овом делу биће изнета сва гробља и гробови оних палих бораца за време последњих ратова.

4. део дела: „**Умрли у служби отаџбине.**“ У овом делу биће изнета имена и дела палих жртава, који су као интерирани помрли.

5. део дела: „**Мученици.**“ Овде ће се изнети фотографски снимци и описи мучеништва нашег народа од стране непријатеља.

6. део дела: „**Инвалиди.**“ У овом делу изнеће се имена свију инвалида и њихова дела.

Знатан део материјала за ово огромно дело већ је прикупљен и даље се на овоме мора још дуго радити са много труда и материјалних жртава.

Дело има бити најлепши украс за садашњост, најлепши писани споменик за будућност, најбоља морална утеха за породице палих жртава и срдачна захвалност живих палима. Прегаштво, да се пале жртве оживе у нама, да се остави што трајнија успомена на њих, показаће свима и свакоме, а нарочито поколењима, како српски народ уме да цени и уздиже сваку палу жртву за Отаџбину.

Захвалност народа, захвалност државе поред материјалног одржавања породица, рађа поновне подвиге и поновно јунаштво.

Колика је морална снага, колика огромна утеха за породице палих жртава, кад виде и кад осете, да се пале жртве — њихови мили и драги — цене и уздижу за вечита времена.

Да би у овој економској борби, у веку материјализма, у споси егоизма и себичности, у времену заборава свега идеалног, освежио успомене на пале борце, који су донели живот и срећу живима, решио сам се да приредим сада ово привремено и скраћено издање 3. дела »СВЕТЕ ЖРТВЕ«: »ГРОБЉЕ И ГРОБОВИ«, у виду овог албума, који ће макар колико одговарати намењеној цељи.

Не дозволимо да зарасту жумке, да потамне бели крстићи, да увене цвеће на гробовима наших палих жртава, који положише живот за слободу своје браће, своје отаџбине и за част и понос свога народа.

Те жртве, ти гробови, не смеју бити заборављени; они — њихови духови, — њихове успомене, морају бити и даље са нама, оне морају да живе у нама и у даљим нашим поколењима. То су камени темељци, на којима има да почива наша обновљена и уједињена Отаџбина. Успомене на те пале жртве васпитаваће наша поколења: како се љуби свој народ и како се уздиже и цени част и понос нације.

Дижимо и оживимо пале жртве! Дијимо их, јер тек тада имамо права да и ми живимо. Они су пали да се ми подигнемо! Они су изгинули да ми живимо!

СЛАВА И ХВАЛА ИЗГИНУЛИМ БОРЦИМА!

ЈОВ. М. СРЕТЕНОВИЋ,

Потпуковник у резерви.